

Nem olvasnak, mást vagy másként olvasnak?

© **M. Fazekas Ágnes**

Szent István Egyetem ABPK, Jászberény
magyarne.fazekas.agnes@abpk.szie.hu

Tanulmányomban annak a kérdésnek a vizsgálatára helyezem a hangsúlyt, hogy napjaink globalizálódott, felgyorsult, médiával telített világában, melyet legkifejezőbbben az információs társadalom terminussal jelölhetünk meg, milyen szerepet tölt be a középiskolás korosztály életében a kedvtelésből történő olvasás.

A problémafelvetés egyetlen kérdés formájában ekképp fogalmazható meg: olvasnak-e a mai fiatalok? Ennek a mára már sztereotípiává vált kifejezésnek a vizsgálata („a mai fiatalok nem olvasnak”) további kérdéseket indukál:

- a) tényleg nem olvasnak, vagy csupán mást és másképp olvasnak, mint az előző generációk?
- b) milyen hatások váltják ki az olvasási szokások megváltozását?
- c) hogyan jutott a hagyományos értelemben vett (könyv- és papíralapú) olvasás a kevésbé gyakran végzett szabadidős tevékenységek sorsára, és melyek azok az elfoglaltságok, melyek elveszik a fiatalok idejét és kedvét attól, hogy olvassanak?
- d) milyen irányú lépéseket lehetne tenni annak érdekében, hogy a fiatalok többet olvassanak kedvtelésből, fejlesztendő olvasás-szövegértési képességüket, és növelve tanulási teljesítményüket?

A kérdésekre empirikus kutatási eredményeim alapján igyekszem válaszolni. Tanulmányomban szeretném bemutatni a kutatás néhány fontos eredményét, és segítségükkel választ adni a bevezetőben megfogalmazott kérdésekre.

Elméleti háttér

Kutatásom legtágabb értelemben vett kontextusa az információs társadalom, melyet a következő attribútumok mentén jellemezhetünk: folyamatos változás, jövőorientáltság, az információs és kommunikációs technológiák (IKT) rohamos fejlődése, globalizáció. Utóbbi jelenség legfontosabb megnyilvánulási területei a gazdaság, a munka, a tudás és a kultúra egységesülési folyamataiban, nemzetközivé válásában fedezhetők fel, mindezek viszont az egyenlőtlenségek globálissá válását is előidézik. Az információs társadalom egyik fő jellemzője a hálózatiság és ennek megvalósulása az internet segítségével, valamint az információ szerepének megnövekedése, mely az élethosszig tartó tanulás szükségességét idézte elő (Castells, 1996, 1997, 1998; Marx, 1995; Nyíri, 1999; Komenczi, 2009; Z. Karvalics, 2005, 2007; Friedman, 2006). Mindezen felsorolt tényezők a társadalmi viszonyokban és az életformában jelentős változásokat generáltak, hatásuk megnyilvánul például a szabadidő-struktúra átalakulásában, a médiapreferenciák és az olvasói ízlés alakulásában is.

Kutatások igazolják, hogy a fiatalok szabadidő-struktúrája a megelőző generációkéhoz képest átalakult. Vannak tevékenységek, melyek mindig is kedveltek voltak, és továbbra sem veszítettek népszerűségükből, ide tartozik például a barátokkal való együttlét vagy a zenehallgatás. Egyes tevékenységek (pl. a

számítógép-és internet-, valamint mobiltelefon-használat és a televíziózás, filmnézés) előtérbe, míg mások (pl. az olvasás különböző formái) előbbiek hatására háttérbe szorultak. Az egyedüli kedveltebbnek számító olvasási forma az újságolvasás, régebben és manapság is szívesen végzett tevékenységnek számít (Szabó, Laki és Bauer, 2001; Szabó és Bauer, 2005, 2009; Nagy, 1991, 1999, 2003; Ábrahám, 2006; Péterfi, 2010).

Az olvasói ízlés változási tendenciái a rendszerváltást követő időszakoktól napjainkig a következő jelzőkkel írhatók le:

- a) prakticzálódás
- b) kommercializálódás
- c) modernizáció
- d) amerikanizálódás
- e) a klasszikus, értékes szépirodalom háttérbe szorulása
- f) a rendszeres napi-, hetilap és folyóirat-olvasás a középiskolások körében nem jellemző, iskolatípus szerint szignifikáns különbségek mutatkoznak; az olvasott sajtótermékek zömmel a kommersz tartalmú bulvárlapok közül kerülnek ki
- g) az életkor és a nem meghatározó tényezők az olvasói ízlés alakulásában
- h) a tinédzserek kedvenc olvasmányai: kalandregények, fantasztikus regények, horror, krimi és a tudományos-ismeretterjesztő irodalom
- i) a fiúk a humoros, kalandos, cselekményes történeteket, a lányok az érzelmesebb sztorikat és a női írók műveit részesítik előnyben
- j) az utoljára olvasott könyveknél és az emlékezetes olvasmányok között a kötelező, valamint a gyermek-és ifjúsági irodalom dominál
- k) napjaink kedvelt olvasmányainak jellemzői: lebilincselő, izgalmas, könnyen fogyasztható, titkokat boncolgat, irreális világokba kalauzol
- l) a kedvelt szerzők a külföldi sztárirók és a magasirodalom képviselői, a magyar klasszikusok, valamint a gyermek-és ifjúsági irodalom szerzői közül kerülnek ki (Kamarás, 1996; Nagy, 1996a, 2003; Gereben, 2001; Ábrahám, 2006; Péterfi, 2010).

A technológiai fejlődés hatással van a tanulási és olvasási folyamatra is. A változások következménye a tanulási környezet megújulása, differenciáltabbá válása, az elektronikus tanulási környezetek létrejötte (Komenczi, 2011). Az információs környezet átalakulása az olvasási folyamatban és stratégiákban is változást idézett elő: a hagyományos értelemben vett lineáris, verbális, globális, strukturális, értelmező és intencionális olvasást felváltotta az új olvasási technika, mely szimultán, információválogató, ugrásszerű, egyedi elemekre koncentrált, felhasználóra koncentrált, képi, és gyorsabb, mint a korábban megszokott (Fenyő D., 2012).

A szakirodalomban felvázolt nézetekre és kutatási eredményekre alapozva fogalmaztam meg empirikus kutatásom célját, a 15-16 éves korosztály olvasási szokásainak vizsgálatát.

Az empirikus kutatás körülményei: minta, módszerek és eszközök

A kutatás különböző időpontokban, módszerekkel és eszközökkel zajlott. A vizsgálati mintát egy magyarországi kistérség, a Jászság 15-16 éves tanulói alkották. Az adatfelvétel első szakasza 2009 májusában zajlott, ekkor jórészt kvantitatív módon, az *írásbeli kikérdezés* eszközével. A Jászságra nézve reprezentatív, de országos viszonylatban nem reprezentatív mintán végzett felmérésben 674 diák töltötte ki a szabadidő-töltési szokásait (különös tekintettel az olvasási, televíziózási, valamint a számítógép- és internet-használati szokásokra) vizsgáló kérdőívet, amely zömmel zárt végű kérdéseket tartalmazott, de nyílt végűek is megtalálhatóak voltak benne. A kérdőív tartalmazott egy, a kvalitatív kutatásmetodológia eszközével élő *metaforavizsgálatot* is. A tanulók „a könyv olyan, mint...” mondatkezdeményt fejezték be, majd indokolták válaszukat. A kutatás második fázisára 2012. november-decemberben került sor, ekkor kvalitatív módon, strukturált interjúk felvételével történt az adatgyűjtés. Negyven jászsági középiskolással beszélgettem olvasási szokásairól, ízléséről, attitűdjeiről.

Az empirikus kutatás néhány fontosabb eredménye és a következtetések

A jászsági középiskolások leggyakrabban végzett szabadidős tevékenységei a zenehallgatás, a barátokkal való együttlét, a számítógépezés, a televíziózás és a filmnézés, míg az olvasás bármely formája a ritkán (pl. újság- és szépirodalmi művek olvasása) vagy szinte egyáltalán nem végzett (pl. ismeretterjesztő, szakirodalom vagy képregények olvasása) tevékenységek között kaptak helyet (vö. 1. táblázat).

1. táblázat. Az egyes szabadidős tevékenységek kedveltsége a megkérdezettek körében

	<i>Tevékenység</i>	<i>Mean</i>	<i>SD</i>
1.	zenehallgatás	4,57	0,77
2.	együttlét a barátokkal	4,26	0,92
3.	számítógépezés	4,09	1,07
4.	filmnézés, házi mozi (videó, dvd)	3,64	1,10
5.	televíziózás	3,60	1,16
6.	házimunka, segítség a ház körül	3,59	1,03
7.	bulizás	3,54	1,35
8.	együttjárás fiúval, lánnyal	3,41	1,49
9.	sportolás	3,38	1,28
10.	ábrándozás, gondolkodás, töprengés	3,28	1,20
11.	beszélgetés tapasztaltabbakkal	3,14	1,21
12.	szórakozóhely (kocsma, söröző)	2,99	1,46
13.	családi program	2,98	1,14
14.	újságolvasás	2,95	1,17
15.	autózás	2,93	1,41
16.	játék társaságban	2,82	1,27
17.	kirándulás	2,69	1,10
18.	tánc	2,66	1,51
19.	rádiózás	2,61	1,30
20.	műkedvelés (festegetés, zenélés...)	2,32	1,43
21.	kertészkedés	2,25	1,11
22.	szépirodalom olvasása	2,05	1,17
23.	ismeretközlő, szakirodalom olvasása	1,95	1,07
24.	motorozás	1,94	1,42
25.	gyűjtés	1,87	1,47
25.	színházlátogatás	1,79	0,96
27.	moziba járás	1,77	0,89
28.	barkácsolás	1,76	1,12
29.	múzeum-, tárlatlátogatás	1,61	0,83
30.	popkoncert	1,55	0,95
31.	képregények olvasása	1,33	0,75
32.	modellézés	1,26	0,68

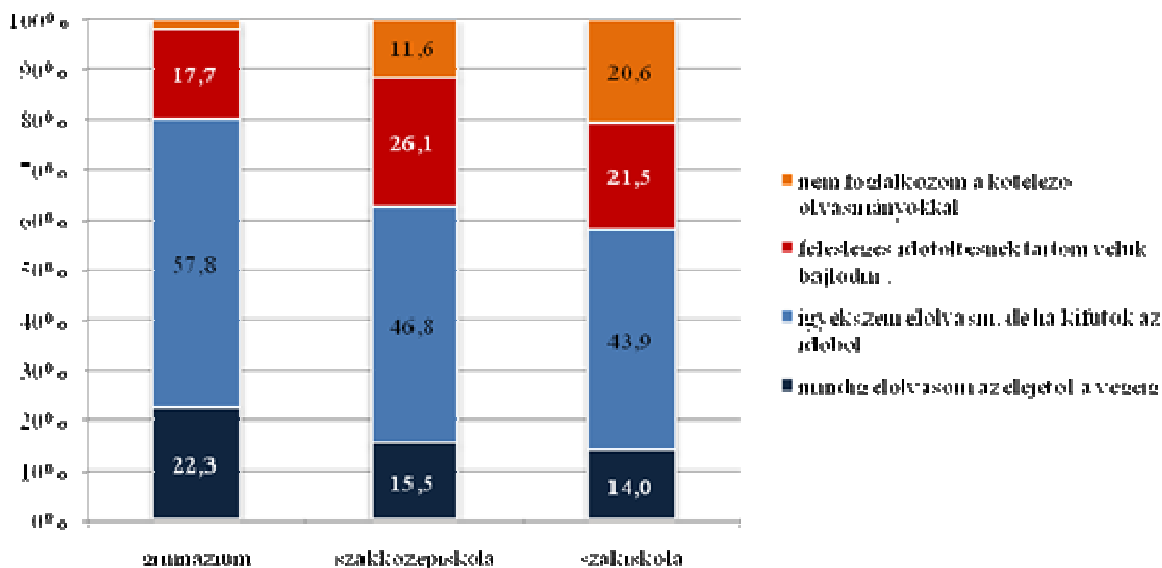
A 2. táblázat adataiból kiderül, hogy a megkérdezettek több, mint fele heti rendszerességnél ritkábban olvas kedvtelésből, közülük is 27, 2 százalék egyáltalán nem olvas szabad idejében. Hetente több órát tölt olvasással a válaszadók 10,2 százaléka, 18,5 százalékuk pedig 1-2 órát fordít szabad idejében erre a tevékenységre. Szép számmal akadnak azért olyanok is (16,3 százalék), akik napi rendszerességgel töltik az időt 1-2 vagy akár több órán keresztül is kedvtelésből olvasással.

2. táblázat. A tanuláson kívül olvasással töltött szabad idő

		Frequency	Percent
Valid	naponta több órát	40	5,9
	napi 1-2 órát	70	10,4
	hetente több órát	69	10,2
	heti 1-2 órát	125	18,5
	ennél ritkábban	186	27,6
	nem szokott	183	27,2
	Total	673	99,9
Missing	System	1	0,1
Total		674	100

A kötelező olvasmányokhoz való viszony vizsgálatánál megállapítottam, hogy a) Az összes megkérdezettnek mindössze 18 százaléka válaszolta, hogy rendszeresen elolvassa a teljes művet, ehelyett sokan beérik a rövidített változattal, vagy felesleges időtöltésnek tartják a velük való foglalkozást. b) Némek szerint különbségeket tapasztaltam a kötelező olvasmányokhoz való attitűdben: a lányok inkább elolvassák őket, mint a fiúk, és kevésbé tanúskodnak velük szemben elutasító attitűdről. Ez akkor is érvényes, ha a kötelező olvasmány filmváltozatáról van szó, hiszen a lányok a film megnézése mellett is inkább olvasnak, mint a fiúk, akik sokszor beérik az olvasmány filmfeldolgozásával. c) Az iskolatípus mentén is szignifikáns különbségeket tapasztaltam e tekintetben: a gimnazisták inkább elolvassák a kötelezőket, mint a másik két iskolatípusba járók, és a szakiskolások esetében a legnagyobb a valószínűsége, hogy nem olvassák el azokat (l. 1. ábra). A kötelezők filmváltozatához való viszony is hasonló. A gimnazisták inkább elolvassák a könyvet akkor is, ha megnézik a filmet, mint a szakiskolások, akik inkább döntenek a filmváltozat, mint az olvasás mellett.

1. ábra. Az iskolai kötelező olvasmányokhoz való viszony különbségei iskolatípusok szerint

A 2009 májusában bonyolított írásbeli kikérdezés részeként „a könyv olyan, mint...” mondatkezdeményt alkalmazó *metaforagyűjtés* révén gyűjtöttem adatokat a

tanulóknak a könyvhöz fűződő attitűdjeinek vizsgálatához. Azt tapasztaltam, hogy a kedvtelésből gyakrabban olvasó rétegek (a gimnazisták és a lányok) jóval nagyobb arányban írtak metaforát, mint a szakközépiskolások és főként a szakiskolások, valamint a fiúk. A metaforákban megfogalmazott jelentéstartalmak (a könyv mint a tanulás, az ismeretek, a kikapcsolódás, a fantáziavilág építése, a menedékkeresés, a beleélés, a történetek, a társaság, az élmények, a szükségletek / szenvedélyek és az értékek forrása és eszköze – l. 2. ábra) tanúskodnak a válaszadók többségének a könyvekhez fűződő pozitív attitűdjéről, és arról, hogy a nyomtatott médiumok továbbra is fontos, meghatározó részei mindennapjaiknak. Emellett kis számú negatív vagy közömbös attitűdről tanúskodó (az érdektelen fogalmi körbe sorolt) metaforát is kaptunk, de azért elmondható, hogy *a kedvtelésből gyakrabban olvasók könyvet is gyakrabban vesznek a kezükbe, a könyv szóhoz pozitív asszociációkat rendelnek, és számukra az ismeretszerzés, a kikapcsolódás, az élményszerzés továbbra is fontos eszköze a könyv.*

2. ábra. A tanulói metaforák forrástartományai

A strukturált interjúk eredményeképp azt kaptam, hogy a megkérdezettek többsége saját korosztályának olvasási szokásairól negatív képet fest, míg a saját olvasási szokásait attól eltérőnek tartja, vagyis önmagát rendszeres olvasóként tünteti fel, habár ez az olvasás elmondásuk alapján eltér a korábban megszokott, hagyományos, papír alapú olvasástól, esetükben egyre nagyobb teret nyer az elektronikus forma. A tanulók olvasói ízlésével kapcsolatos legfontosabb következtetésem az volt, hogy az általuk egy olvasmány kapcsán fontosnak tartott jellemzők teljes ellentmondásban vannak azokkal a tulajdonságokkal, melyekkel a kötelező olvasmányokat jellemezték. Az általuk ideálisnak tartott olvasmányok izgalmasak, fordulatosak, pörgősek, haladásak, nem hosszadalmasak, nem túl részletezők, érdekesek, figyelemfelkeltők, tanulságosak, újat mondanak, megmozgatják a fantáziát, humorosak vagy titokzatosak (l. 3. ábra). Nem úgy, mint a kötelező olvasmányok, melyek véleményük szerint unalmasak, hosszúak, lassúak, nehezen bontakozik ki a lényegük, túl sok leíró,

részletező részt tartalmaznak, nehezen érthetőek, bonyolultak, követhetetlenek, régies nyelvhasználatúak, sok idegen kifejezést tartalmaznak és nem az ő korosztályuknak szólnak. Bár mindennapjaik részét képezi az interneten történő böngészés, és döntő többségük rendszeresen olvas is a neten, a huzamosabb ideig tartó online olvasástól többségük mégis ódzkodik. Rövidebb híreknek, információknak interneten járnak utána, de elektronikus könyv olvasásába ritkán kezdenek. A képernyőn olvasást többnyire fárasztónak, megterhelőnek tartják, helyette előnyben részesítik a nyomtatott szöveget, melyet követhetőbbnek, átélhetőbbnek, kényelmesebbnek és személyesebbnek tartanak. A tanuláshoz, a mindennapi élethez szükséges gyakorlati információk beszerzéséhez, informálódáshoz alapvető forrásuk a világháló.

Összegzés

A bevezetőben megfogalmazott első kérdést, miszerint „olvasnak-e a mai fiatalok?”, a kapott eredményeim tükrében egyértelműen nem tudom megválaszolni, hiszen nem reprezentatív mintán végeztem a vizsgálatot, de az elméleti háttérre és az empirikus kutatás során kapott eredményekre alapozva így összegezhetjük a kutatás tanulságait.

A mai fiatalok is olvasnak, de olvasásuk több szempontból is eltér a hagyományos (papíralapú) olvasástól. A vizsgált tanulók szabadidő-struktúrája különbözik a tíz, húsz vagy harminc évvel ezelőttitől. Szabadidős tevékenységeikben kiemelt szerep jut az információs-kommunikációs technológiai eszközöknek, elsősorban a számítógép- és internethasználatnak, de a televíziózásnak, filmnézésnek, zenehallgatásnak is. Ennek hatására a kedvtelésből történő olvasásra kevesebb idő jut, és az olvasás jellege is megváltozik: a papíralapú információkeresésről a hangsúly egyre inkább az elektronikus szövegekre helyeződik. Olvasói ízlésük is más, mint a megelőző generációké volt. Ahogyan a televíziós műsorokban is jobban kedvelik a humoros, zenés, szórakoztató, akciódús, izgalmas, rejtélyt tartalmazó produkciókat, vagy a filmek közül is előnyben részesítik a humoros, kalandos, borzongató, fantáziadús alkotásokat, úgy ezek a tendenciák a kedvelt olvasmányaik jellegében is megmutatkoznak.

Arra a kérdésre, hogy milyen irányú lépéseket lehetne tenni annak érdekében, hogy a fiatalok többet olvassanak kedvtelésből, fejlesztendő olvasás-szövegértési képességüket, és növelve tanulási teljesítményüket, konkrét választ nem áll módomban adni, csupán lehetőségeket vehetek fel:

Az empirikus kutatás egyik legfontosabb tanulsága a kötelező olvasmányokkal szembeni nagyon negatív attitűd a diákok részéről, melynek oka talán a megváltozott olvasói ízlésben és a mai kor felgyorsult életritmusában keresendő (bár hozzá kell tenni, hogy a kötelező dolgokhoz feltételezhetően régebben sem viszonyultak pozitívabban az akkori kor diákjai). Az egyik lehetőség talán a szövegtípusok variálásában rejlik: a szépirodalmi szövegek túlsúlya helyett több ismeretterjesztő és dokumentumtípusú szöveg olvastatása, elemzése, aktuális, a tanulókat érintő és érdeklő, az ő korosztályukhoz szóló, számukra ismerős témákat boncolgató olvasmányok előtérbe helyezése lehetne. Az olvasmányokat lehetne differenciálni a tanulók nemének, az iskola típusának (a választott szakirány vagy szakma jellegének), egyes tanulók érdeklődési körének vagy egyéni szövegértési kompetenciáinak megfelelően. Ezekon túl meg lehetne teremteni a választás lehetőségét a diákok számára például azáltal, hogy egy-egy kategóriában több olvasmány közül ők dönthetnék el, hogy melyiket szeretnék elolvasni. Meg lehetne teremteni a könyvolvasás divatját, amihez a csatorna a diákok természetes közege, a világháló,

azon belül is a Facebook lehetne (irodalomtanárok, könyvtárosok bevonásával, de az elsődleges motivátorok maguk a diákok lehetnének, akik olvasmányélményeik közösségi oldalon történő megosztásával inspirálhatnák egymást). A közösségi oldalak egyik előnye, hogy zárt csoportokat is létre lehet hozni, így lehetőség nyílhatna akár olvasói körök létrehozására, melynek tagjai javaslatot tehetnének olvasmányokra, hozzászólhatnának, megoszthatnák egymással az olvasmány kapcsán megfogalmazódott gondolataikat, blogot vezethetnének élményeikről, de akár közösen vagy önállóan digitális olvasónaplót is szerkeszthetnének. További lehetőség lehetne talán a „fan fiction” műfaj népszerűsítése, vagyis egy-egy olvasmányhoz alternatív történetek kitalálása, megírása. Ezáltal talán motiváltabbá válhatna ez a nemzedék és az elkövetkezők is az olvasás iránt, ami hosszú távon a szövegértési képesség fejlődését és a tanulási teljesítmény javulását szolgálhatná.

Irodalomjegyzék

- ÁBRAHÁM Mónika (2006). 12-14 éves gyermekek olvasási, könyv-és könyvtárhasználati szokásai. *Új Pedagógiai Szemle*, (1), 3-23.
- CASTELLS, M. (1996, 1997, 1998). *The information age: economy, society and culture I-III*. London: Blackwell.
- FENYŐ D. György (2012). Hogyan olvasnak a fiatalok? In Szekszárdi Júlia (szerk.): *digitalis_de_generacio* (pp. 83-110). Budapest: Underground.
- FRIEDMAN, T. (2006). *És mégis lapos a Föld. A XXI. század rövid története*. Budapest: HVG Könyvek.
- GEREBEN Ferenc (2001). Olvasáskultúránkról – szociológiai nézőpontból. *Iskolakultúra*, (5), 52-55.
- KAMARÁS István (1996). A magyarországi irodalomolvasás alakulása a politikai rendszerváltás után. *Könyvtári Figyelő*, (2), 227-234.
- KOMENCZI Bertalan (2009). *Információ, ember és társadalom*. Eger: Líceum.
- KOMENCZI Bertalan (2011). Kognitív habitus és tanulási környezet a 21. század elején. *Oktatás-Informatika*, (1-2), 14-23.
- MARX György (1995). Az iskola új feladata - Gyorsuló idő 4. *Fizikai Szemle*, (9), 289.
- NAGY Attila (1991). Helyzetkép a 15-18 évesek olvasási kultúrájáról In: Nagy A. (szerk.): *Keresik életük értelmét? Olvasás, könyvtár, szocializáció*. Budapest: OSZK.
- NAGY Attila (1996a). Ablak a Demokrácia tér és az Olvasás utca sarkán. *Új Pedagógiai Szemle*, (3), 75-81.
- NAGY Attila (1999). Tiffany vagy Baradlay Jenő. A 10-14 éves korosztály olvasási kultúrájának változási tendenciái. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, (5), 22-34.
- NAGY Attila (2003). *Háttal a jövőnek? Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata*. Budapest: Gondolat.
- NYÍRI Kristóf (1999). Információs társadalom és nemzeti kultúra. *Replika*, (38), 183-194.
- PÉTERFI Rita (2010). *A Harry Potter-nemzedék és a könyvek. A fiatalok olvasási és könyvvásárlási szokásairól 2010-ben*. Budapest: Hatágú Síp Alapítvány.
- SZABÓ Andrea, & BAUER Béla (szerk.) (2005). *Ifjúság 2004 Gyorsjelentés*. Budapest: Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda.
- SZABÓ Andrea, & BAUER Béla (szerk.) (2009). *Ifjúság 2008 Gyorsjelentés*. Budapest: Szociális és Munkaügyi Minisztérium.
- SZABÓ Andrea, LAKI László, & BAUER Béla (szerk.) (2001). *Ifjúság 2000 Gyorsjelentés*. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutatási Intézet.
- Z. KARVALICS László (2005). Információ, tudás, társadalom, gazdaság, technológia: egy egységes terminológia felé. *Információs Társadalom*, (4), 7-17.
- Z. KARVALICS László (2007). Az információs társadalom történetisége. *Információs Társadalom*, (3), 47-69.